

HOOFDSTUK XV.

Vooral de financiële verhouding van den Staat tot de Nederlandsch-Hervormde Kerk in de Staten-Generaal aan de orde.

Maar van anti-revolutionnaire zijde zat men niet stil.

Den 25^{en} November 1891 trad de heer M. Noordtzij, afgevaardigde voor Kampen, op met eene rede, waarin hij uitvoerig op de doorwerking van het beginsel van scheiding van staat en kerk aandrong. Hij herinnerde aan het program van actie der anti-revolutionnaire partij van 1888, hetwelk de regeling bij de wet van uitbetalingen, die geschieden krachtens artikel 171 der Grondwet ter bevordering der rechtsgelijkheid, noodzakelijk achtte, en aan de uitspraak bij de verkiezingen van datzelfde jaar 1891 gedaan dat „herstel, voor zooveel dat aan de Overheid staat, van den godsdienstvrede in het land, door de uitvoering van art. 20 van het anti-revolutionnair Program, zoo spoedig mogelijk bij organieke wet voor te bereiden” noodzakelijk is. In overeenstemming daarmee vroeg hij de voorbereiding van eene regeling, die binnen korten tijd kon leiden tot partieele grondwetsherziening. Want de toepassing van het huidig subsidiestelsel is onbillijk, ten eerste, omdat de subsidies voor de verschillende kerkgenootschappen onregelmatig zijn toegenomen en ten tweede, omdat er tegenwoordig meer dan 800 plaatselijke kerkelijke gezindheden zijn, die geen subsidie ontvangen. Bij de regeling, door hem gevraagd, wenschte hij echter, gelijk de geheele anti-revolutionnaire partij, zelfs den schijn van spoliatie te vermijden. Eerbied moet, bij de oplossing van de tegenwoordige geldelijke betrekkingen, worden betoond voor historische rechten. Hij wil door recht tot vrijheid komen, eenerzijds tegenover een radicalisme, dat de rechten van derden zou willen schenden, anderzijds tegenover een conservatisme, dat er den staat toe zou willen brengen om in de practijk een herlevende staatskerk te koesteren. Behalve echter van financiële zijde beschouwde de heer Noordtzij de scheiding van staat en kerk ook van zedelijken kant. En dan beklaagde hij zich over het gemis aan doorwerking van het beginsel, dat de staat zich niet inlaat met de regeling of huishouding der kerkgenootschappen. Zoo wordt soms de aanvraag om bekendheid eener kerkelijke gemeente, volgens de wet van 1853, afgewezen — om redenen ontleend aan de wijze, waarop zij meende geregeerd te moeten worden naar Gods Woord — terwijl men volgens artikel 1 van genoemde wet slechts verplicht is de bepalingen betreffende de inrichting en het bestuur aan de regeering *mede te deelen*. Verder kwam hij, hoewel om een andere reden, tegen dit artikel op. Het eischte toch mededeeling van inrichting en bestuur. Maar kerkelijke gezindheden, die zich naar Gereformeerd-kerkrechtelijke beginselen, gelijk de Christelijk Gereformeerde kerk, inrichten, kennen geen kerkelijk bestuur. Men spreekt dáár van vergaderingen, maar

als deze uiteengaan, is er geen bestuur meer. Waarom moeten deze kerken nu gedwongen worden, naar den eisch van artikel 1, een vorm aan te nemen, die haar niet past? Zoo ook eischt artikel 5, dat synodale vergaderingen en hoofden van kerkgenootschappen goedkeuring erlangen op de plaats van vestiging. Maar de Gereformeerde kerken hebben geen meerdere vergaderingen, die eene plaats van vestiging hebben! En toch worden zij door artikel 5 gedwongen tot iets wat zij niet willen. Dit alles bewijst dat het beginsel der scheiding nog niet voldoende heeft door-
gewerkt.

Eindelijk bracht de heer Noordt zij een vraagstuk ter sprake, dat reeds meermalen aan de orde was geweest, namelijk of de rechtspersoonlijkheid van eene kerkelijke gezindheid voortvloeit uit het formeel bekend zijn bij de regeering naar de wet van 1853. Sommige rechtbanken ontkennen dit. Er is groote onzekerheid. Het expediënt, dat men volgens de wet van 22 April 1855 rechtspersoonlijkheid kan vragen, helpt hier niet, omdat de gereformeerde gezindheid zich niet als een gewone burgerlijke vereeniging wil beschouwd zien.

Minister Smidt toonde zich in de eerste plaats ongenegen op het denkbeeld tot wijziging van artikel 171 der Grondwet in te gaan. Ten eerste, omdat daarvoor zeker geen tweederde te vinden zou zijn, maar ten andere, omdat het geheel onzeker is in welke richting de herziening zou moeten plaats hebben. Want de een wenscht inkrimping, de ander verdeeling, een derde uitbreiding. Zoolang zich geen *communis opinio* heeft gevormd, kan de regeering daarmede niet beginnen. Men moet blijven bij het compromis, ingevolge de aanneming der amendementen-Donner gesloten, om, al verlaat men den vroegeren weg niet, daarop althans min of meer te blijven stilstaan. Eenigszins sarcastisch voegde minister Smidt aan dit alles toe, dat, indien dit vraagstuk naar het program van actie der anti-revolutionnaire partij van 1888 eene oplossing eischt, het opvalt, dat, sindsdien van eene actie, terwijl het eigen ministerie van de rechterzijde aan de groene tafel zat, niets is gebleken.

Wat nu de grief van den heer Noordt zij aangaat, dat sommige kerkgemeenten, op hare aanvraag om bekendheid, een weigerend antwoord ontvingen, deelt de minister mede, dat er tal van dergelijke aanvragen inkwamen, waaromtrent men twijfelde of zij wel als voldoening aan de wet op de kerkgenootschappen konden gelden. Men stelde zich, om tot eene beslissing te komen, deze twee vragen: „Is het wèl een kerkgenootschap, dat het stuk inzendt?” en „Bevat dit stuk wèl bepalingen betreffende inrichting en bestuur?” Ter beantwoording van de eerste vraag stelde men eerst vast wat een kerkgenootschap is. Ter feitelijke onderscheiding van andere lichamen nam men aan, als kenmerken, *onder andere*, dat een kerkgenootschap eene zelfstandige instelling is voor gemeenschappelijke godsvereering; zelfstandig in dien zin, dat zij niet een onderdeel

uitmaakte van een grooter geheel. Met het oog op die aangenomen definitie werd dan aan de inzenders van aanvragen de vraag gedaan of de gemeente een zelfstandig geheel uitmaakte of niet. Toen nu op deze vraag geen of een ontwijkend antwoord kwam, heeft de vroegere regeering — en Mr. Smidt dacht dienzelfden weg te bewandelen — gemeend in dergelijke gevallen de aanvragen en de stukken bloot voor kennisgeving te moeten aannemen. Deze handeling was verstandig, omdat de regeering in zulk een geval niet de verantwoordelijkheid kan aanvaarden te verklaren, dat hier sprake is van een kerkgenootschap en niet van een onderdeel van een reeds bestaand geheel.

Wat de kwestie van de rechtspersoonlijkheid der kerkgenootschappen betreft, oordeelde minister Smidt, dat deze niet voortvloeit uit voldoening aan de wet van 1853. Want deze spreekt niet over rechtspersoonlijkheid, bedoelde niet haar toe te kennen, maar alleen toezicht uit te oefenen door den staat op de kerk, en heeft dus met de rechtspersoonlijkheid niets te maken. Wanneer daarom een kerkgenootschap is eene vereeniging van personen, na de wet van 1855 opgericht, is eene erkenning der regeering noodig om rechtspersoon te zijn. Maar hiermede is de zaak niet uit, omdat rechtspersoonlijkheid niet hetzelfde is als het *jus standi in judicio*. Een kerkgenootschap is niet altijd eene vereeniging van personen, een corporatie. In dit laatste geval zijn op hem de beginselen van het romeinsche en het oud-hollandsch recht omtrent de *piae causae* van toepassing, voor zoover ons positief recht daarvan geene afwijking vordert. De heer Noordtzij wraakte echter de onderscheiding, die door den minister werd gemaakt, als zou de wet van 1853 op een kerkgenootschap *als zoodanig* betrekking hebben, maar op een kerkgenootschap als vereeniging van personen de wet van 1855 van toepassing zijn. Volgens hem hadden ook volgens artikel 1690 B. W. vereenigingen, op openbaar gezag ingesteld of erkend of als geoorloofd toegelaten, waaronder dus ongetwijfeld de kerkgenootschappen behooren, rechtsbevoegdheid. Hij bleef er voorts tegen opkomen dat een gezindheid, die niet uitgaat van de nieuwerwetsche idee „kerkgenootschap”, geene bekendheid naar de wet van 1853 verkrijgen kan. De minister verklaarde op deze theoretische beschouwingen niet te willen ingaan, maar vroeg den heer Noordtzij eenvoudig practisch te willen aangeven wat hij noodig achtte om te geraken tot een rechtstoestand, waaronder, volgens hem, de vrijheid en de rechten der kerkgenootschappen ten volle zouden verzekerd zijn. Daarop kwam geen antwoord.

Liep deze discussie slechts voor een gering deel over de financieele zijde van de verhouding van kerk en staat, het volgend jaar werd deze weder naar voren gebracht, nu van den kant der liberalen. Voor het eerst, sinds de aanneming der amendementen-Donner, werd thans van die zijde een post voor een nieuw predikants-traktement voorgesteld. Mr. H. Ph. de Kanter, afgevaardigde voor

Bergum, diende op 19 December 1892 een amendement in, om onder artikel 54, hoofdstuk VII B te verhoogen met / 1800 en alzoo te brengen op / 1856. De bedoeling dier voorgestelde verhooging was om aan de drie hervormde Bildtgemeenten, St. Anna-Parochie, St. Jacobi-Parochie en Lieve-Vrouwen-Parochie, elk / 600 toe te kennen, onder voorwaarde dat de gemeenten elk of de kerk ten minste een even groot traktement zou samenbrengen.

Het Bildt toch verkeerde kerkelijk in een eigenaardigen toestand. Vroeger was het voor een goed deel staatseigendom van het gewest Friesland, bestuurd door zijne staten met souverein gezag. Deze zorgden dan ook voor de kosten van den eeredienst in de drie genoemde dorpen en lieten die betalen door de meyers en gebruikers van de landerijen. Op het einde der 18e eeuw verkochten de staten echter het goed publiek voor meer dan een half millioen. In de koopacte werd eene bepaling opgenomen, waarbij aan de koopers de verplichting werd opgelegd om met elkander de kosten van den eeredienst te dragen en wél naar het aantal bunders, die ieder kocht.

Zoo ging alles tot vóór betrekkelijk korten tijd goed, totdat één of twee eigenaren weigerden verder te betalen. Eene procedure volgde en de uitspraak van den rechter luidt, dat de voorziening in de kosten van den eeredienst, dien de staten deden opnemen in het koopcontract, was eene publiekrechtelijke zorg, die vervallen is ten gevolge van veranderingen in den publiekrechtelijken toestand. De voorwaarde in het koopcontract is dus niet meer bindend. Dientengevolge zijn die drie gemeenten, wat de verzorging van den eeredienst betreft, thans in zeer groote ongelegenheid geraakt. In geen van deze is sinds jaren een predikant, omdat zij op verre na niet bij machte zijn om in de kosten van den eeredienst te voorzien. Om die buitengewone omstandigheden werd thans door den voorsteller de som van / 1800 gevraagd.

Het ligt in den aard der zaak, dat de heer Donner tegen het amendement in verzet kwam. Allerlei bezwaren werden geopperd. De synode, die in enkele maanden / 50.000 kon bijeenbrengen voor een gebouw voor hare vergaderingen en haar archief, had ook wél kunnen zorgen voor de Bildtgemeenten. Bovendien was een alterum tantum nog niet door de gemeenten toegezegd. Ook was niet gebleken dat er in die gemeenten geen vermogenden waren, die in staat waren hunne leeraars uit eigen middelen te bezoldigen. Bij de aanneming van den post voor de kolonie America in Limburg, betrof het een ander geval. Daar gold het een nieuwe kolonie, waarvan de bevolking niet bij machte was om een geestelijke te onderhouden en die aanvraag was niet toegestaan, voordat de minister een nauwkeurig onderzoek naar de noodzakelijkheid der toelage had ingesteld. Tot zulk een onderzoek werd bij dit amendement geen tijd gelaten.

Al deze argumenten raakten de kern der zaak niet. Destijds had

de heer Donner wèl degelijk op den voorgrond gezet, dat hij geen globaal crediet geven, maar elken post op zichzelf beoordeelen wilde en voor buitengewone gevallen, zonder in bijzonderheden te treden, geld overhad. De alles beslissende vraag was dus hier : „Is zulk een buitengewoon geval aan de orde ?” Daarover gleed de heer Donner echter heen. Nog zwakker was de argumentatie van den heer van Houten. Deze vreesde, dat, wanneer achter den kleinen post voor America de grootere voor de Bildtgemeenten volgde, de deur weder zou geopend worden, die bij de amendementen door een modus vivendi gesloten was. Want in dien gedachtengang werd het vraagstuk een loutere geldkwestie ; kleinere posten kon men toestaan, grootere moest men afwijzen. Ook wilden de amendementen-Donner geen sluiting der deur, al had men zich, sinds de aanneming daarvan, er aan gehouden geene uitbreiding aan den memoriepost te geven, behoudens in zeer enkele bijzondere gevallen. Zulk een geval nu deed zich hier volgens minister Pierson niet voor. Want het bijzondere der omstandigheden moest niet gezocht worden in de behoeften der gemeente, de meerdere of mindere armoede harer leden ; een staatsbelang moest in het spel zijn ; er moesten redenen aangevoerd kunnen worden aan het kerkelijk belang vreemd. Dit was het geval bij de subsidie voor America in Limburg ; dáár golden economische redenen, want aan de bevordering der kolonisatie in die streek kon vestiging dezer kerkelijke gemeente dienstbaar zijn. De minister volgde hier dus geheel de lijn, waarop zich destijds de heer van Houten had bewogen. De Tweede Kamer schaarde zich aan zijne zijde en verwierp het amendement-de Kanter met 47 tegen 37 stemmen. Alle anti-revolutionnaires, op den heer Huber na, stemden tegen ; bijna alle roomschen met verscheidene liberalen stemden voor.

Dit amendement lokte daarna nog een bespreking uit in de Eerste Kamer, waar de friesche afgevaardigde Jhr. Mr. J. H. F. K. van Swinderen op 30 Januari 1893 de zaak ter sprake bracht naar aanleiding van eene opmerking van minister Pierson in de Memorie van Antwoord, dat, naar zijne overtuiging, toekenning der bedoelde subsidies een stap zoude geweest zijn in eene verkeerde richting. Alinea 2 van artikel 171 der Grondwet geeft volgens hem volkomen vrijheid dergelijke subsidies toe te staan en het beroep op den zoogenaamden modus vivendi van 1883 gaat niet op, ten eerste omdat deze dan toch in elk geval slechts is aangenomen door de Tweede Kamer alleen, maar ten andere, omdat het eene zeer gevaarlijke en ongrondwettige leer is, dat men door aanneming van een modus vivendi de explicatie van de Grondwet kan gaan vastleggen.

Maar toen was het de heer de Savornin Lohman, die na zijn aftreden als minister van binnenlandsche zaken, door de staten van Gelderland tot lid der Eerste Kamer, ter vervanging van den heer F. G. Baron van Lynden van Hemmen, was gekozen, van wien de verdediging van minister Pierson tegenover den heer van Swinderen

uitging. Volgens hem was de vraag eenvoudig deze : of voortaan nog subsidie zal worden uitgekeerd aan leden van eenig kerkgenootschap, ook dan wanneer de Grondwet dit wèl toelaat, maar niet eischt. Maar eigenlijk was dit weder de vraag niet, want de heer Lohman achtte het juist, dat de minister niet gezegd had, dat hij nooit subsidie zou verleen, maar verklaard had, dat er bijzondere omstandigheden mochten zijn, om tusschenbeide te komen. Hierbij stelde hij zich dus op het standpunt, dat de subsidies niet moeten worden uitgebreid, tenzij in een zeer bijzonder geval. Breidde men ze gewoon uit, dan werd men onbillijk tegenover degenen die niets ontvingen; subsidieerde men ook al de andere kerken, dan zou dit den staat te veel kosten. Bijzondere omstandigheden maakten alleen eene uitzondering.

Alles kwam dus ten slotte op de bepaling van het begrip „bijzondere omstandigheden” neder. Allengs heeft dit echter, onder den invloed van van Houten, Smidt en Lohman een veel engeren zin gekregen dan zelfs de heer Donner had bedoeld. Deze heeft er vroeger en later steeds den nadruk op gelegd, dat hij de deur niet wilde sluiten voor het tweede lid van artikel 171 en dat het hem slechts te doen was om elken post afzonderlijk te beoordeelen in plaats van een globaal crediet aan den minister te geven. Maar van Houten bracht het eerst in 1871 de eenig geoorloofde uitzondering der nieuw gestichte kolonies, waarin de vestiging eener kerkelijke gemeente en steun voor haar van den staat een burgerlijk belang zou kunnen zijn, ter sprake. Van Delden volgde hem hierin, al wilde hij ook in geval van groote rampen subsidie aan kerkelijke gemeenten geven. Lohman was alleen voor de uitzondering van van Houten te vinden, al was het op andere gronden. Pierson liet alleen het staatsbelang wegen en was het dus ook met van Houten eens. En Smidt zeide op 27 November 1891 in zijn discussie met den heer Noordt zij, dat er een *modus vivendi*, een zeker compromis was gesloten tusschen de verschillende uiteenloopende meeningen, waardoor men zoo al niet den vroegeren verkeerden weg heeft verlaten, dan toch daarop min of meer is blijven stilstaan. Z66 hebben deze staatslieden van lieverlede een stempel op de amendementen-Donner gedrukt, dat er oorspronkelijk vreemd aan was. Hij toch had bij de toelichting er van uitdrukkelijk verklaard : „Dit amendement beoogt geenszins dezen Minister of deze Regeering te bemoeilijken in het tegemoetkomen aan erkende behoeften, ook niet om het 2e lid van artikel 168 der Grondwet krachteloos te maken.” Individueele meeningen ijkten echter een andere uitlegging er van. De uitsluitende exceptie van de veencolonies, al ware daarvoor nog alleen al. 2 van artikel 171 bestemd, is door den heer Donner nimmer aangegeven. Een compromis tusschen de verschillende uiteenloopende meeningen is nooit gesloten; de roomschen stemden voor verreweg het grootste deel tegen Donner's amendementen en vóór het amendement-de Kanter; de

liberalen waren op dit punt steeds verdeeld. Alleen de anti-revolutionairen waren hier één, uitgezonderd de heer van Wassenaer als eenling in 1883 en de heer Huber als zoodanig in 1892. De geest van Lohman beheerschte op dit punt de partij. Doch hoe dit zij, tegen het besluit der Kamer van 1873 in, toen zij het amendement van der Maesen de Sombreff aannam en tegen de bedoeling van den heer Donner in, bij de indiening van zijn amendement, heeft de meerderheid verscheidene jaren alinea 2 van artikel 171 van de Grondwet zoo goed als krachteloos gemaakt. Dit was constitutioneel.

In latere jaren is men echter niet op dit enge standpunt blijven staan. Voor allerlei omstandigheden, behalve die in pas ontgonnen streken, welke geestelijke verzorging gewenscht maken, zijn van lieverlede de oogen geopend. Waterstaatswerken, die vroeger gecombineerde gemeenten scheidde, neerzettingen, van groote aantallen arbeiders op bepaalde plaatsen, hebben regeering en volksvertegenwoordiging er herhaaldelijk toegebracht om de helpende hand uit te steken. Niettegenstaande de amendementen van den heer Donner in 1883, om al de posten van „nieuwe tractementen en verhoogingen” en „subsidies voor bouw en herstel van kerken en pastorieën” voortaan pro memorie uit te trekken, waren aangenomen, waarmede men vooral van radicale en anti-revolutionaire zijde zooveel mogelijk de toepassing van al. 2 van artikel 168 der Grondwet wilde verijdelen, zijn van 1891 af onophoudelijk weer nieuwe subsidies op de begroting van hoofdstuk VIIb gebracht en door de Staten-Generaal goedgekeurd.

Het begon in genoemd jaar met een subsidie voor den deservant der nieuw opgerichte roomsch-catholieke parochie America in de provincie Limburg, welke geestelijke tevens zou worden belast met de herderlijke zorg over het daaronder ressorteerend gehucht Griendtsveen. Zes jaren later, dus in 1897, toen dit gehucht eene zoodanige uitbreiding had verkregen, dat de kerkvoogd het noodig had geacht dit tot rectoraat te verheffen, verkreeg het kerkbestuur op zijn verzoek een rijkssubsidie voor den rector. In 1900 werd de hervormde gemeente te Genderen bedacht, nadat zij door de verlegging van den Maasmond van Doeveren was gescheiden en tot een zelfstandige gemeente door de kerkelijke autoriteiten was verklaard. Tegelijk ontving de roomsche kerk aan de Hembrug (gen. Zaandam) subsidie voor een kapelaan, omdat vele roomschen, door het overbrengen der Rijkswerkinrichtingen van Delft naar die plaats, zich dáár hadden gevestigd. De doopsgezinde gemeente te Middelburg kreeg toen ook het subsidie terug, hetgeen zij eenige jaren geleden had prijs gegeven. In 1904 werd, ten gevolge van den aanleg van den nieuwen Waterweg van Rotterdam naar zee, en de daaruit voortvloeiende nederzetting van vele hervormden en roomschen aan den Hoek van Holland, voor een predikant en een pastoor aldaar subsidie door het Rijk verleend. In

datzelfde jaar kreeg de parochie Kneysel, die, vroeger vereenigd met Steensel, nu zelfstandig werd, eveneens rijkssubsidie. Hetzelfde gebeurde met den vierden kapelaan te Kerkrade met het oog op de exploitatie der domaniale kolenmijnen. In 1906 kreeg de hervormde gemeente Velsen, met het oog op de uitbreiding te IJmuiden, als gevolg van de uitvoering der rijkswerken aan het Noordzeekanaal en den aanleg van de visschershaven, evenals die van Glanerbrug in Overijssel, waar zich ook eene groote arbeidersbevolking had gevestigd, ook subsidie van Rijkswegen¹⁾. Om dezelfde reden volgde Overdinkel in 1910; Nieuw-Weerdinge in 1913; Vriezenveen met een tweede predikantsplaats in 1914; Hollandsche veld in 1915; IJmuiden met een tweede predikantsplaats in 1916; Heerlen (Brunssum) met een vierde predikantsplaats in 1919; Hamsweert in 1919; Heerlen (Kerkrade) met een derde predikantsplaats in 1920; Charlois met een derde predikantsplaats in 1920; Heerlen (stad) met een tweede in 1921; Kerkrade (Terwinselen) met een tweede in 1921; Eindhoven met een tweede in 1921; Delfshaven met een vijfde in 1924, Roodeschool in 1925, Erica en Maarn in 1926.

In die jaren van 1906—1926 ontvingen de roomschen in het aartsbisdom Utrecht rijkssubsidie voor nieuwe standplaatsen, in 1907 te Glanerbrug; in 1909 te Nijverdal; in 1910 te Overdinkel; in 1911 te Musselkanaal; in 1912 te Hengelo (O.), Oldenzaal, Broekland; in 1913 te Martenshoek; in 1915 te Rekken; in 1917 te Varsselder en Velthunter (gemeente Gendringen); in 1918 te Almelo; in 1919 te Amsterdamsche Veld; in 1921 te Zwartemeer; in 1926 te Maarn. In het bisdom Haarlem alleen in 1921 te Maassluis. In het bisdom s-Hertogenbosch in 1907 te De Weebosch (gemeente Bergeik). In het bisdom Breda geen enkele. In het bisdom Roermond in 1914 te Heerlerbaan (gemeente Heerlen); in 1917 te Nieuwenhagerheide (gemeente Nieuwenhagen); in 1919 te Terwinselen en Heerlen; in 1921 te Welten (gemeente Heerlen).

Wat de Israëlieten aangaat, verkreeg het bestaande Opperrabbinaat van Drente en Utrecht in 1906 een rijkstraktement van f 1200; ontving het bestaande Opperrabbinaat van Limburg, dat in 1908 met dat in Noord-Brabant werd gecombineerd, f 300 meer, zoodat het Rijkstraktement werd gebracht op f 1200 en werd in 1925 aan

¹⁾ Als een abnormaliteit mag gelden dat de Eerste Kamer in 1910 een wetsontwerp verwierp, dat door de Tweede Kamer was aangenomen en bedoelde voor een zeventienden predikant der Ned.-Herv. gemeente te Rotterdam f 1500 op de begrooting te brengen. Noch het argument dat die gemeente in buitengewone omstandigheden verkeerde door annexatie van eenige gemeenten bij de wet, waardoor concentratie van bevolking was bevorderd, noch dat andere, dat het tot stand brengen van belangrijke waterstaatswerken van Rijkswegen aan die gemeente een bijzonder snellen groei hebben verzekerd, konden de meerderheid aldaar tot aanneming bewegen. Ook hier stemden de anti-revolutionnaires tegen.

het van ouds bestaande Opperrabbinaat van Zeeland een Rijkstraktement van f 600 geschonken.

Uit deze opgaven blijkt hoezeer in dit opzicht de inzichten zijn gewijzigd. Zelfs van zeer vrijzinnige of van sociaal-democratische zijde wordt daartegen niet opgekomen. Zonder eenige discussie werden zoo goed als al deze posten aangenomen. Eenige versterking van de banden tusschen staat en kerk is daarin ongetwijfeld gelegen, vooral omdat deze subsidies tot heden uitsluitend aan kerkgenootschappen zijn toebedeeld. Ook wordt daarmee opnieuw de gelijkheid van deze laatste voor de wet bevestigd. In zooverre zijn zij in strijd met het beginsel van hen, die sturen in de richting van een gereformeerden staat of in die van een protestantsch-christelijken staat met ééne bevoorrechte kerk. Doch voor wie van oordeel is, dat alle kerkgenootschappen elk in zijn kring werk verrichten dat voor het volk in zijn geheel en voor de overheid in het bijzonder van de grootste waarde is, zal het duidelijk zijn, dat de weg, dien men te dezen opzichte is ingeslagen, een gelukkige is en dat men mag hopen dat daarop krachtig zal worden voortgegaan. Nu de staatszorg zich tot allerlei gebied heeft uitgebreid, is het te meer gewenscht dat de kerkgenootschappen daarbij niet worden vergeten.

Al mocht men van anti-revolutionnaire zijde geen blijvend verzet toonen tegen deze uitbreiding, van lieverlede aan de toepassing van art. 171 al. 2 van de Grondwet gegeven, toch liet men van dien kant het artikel zelf niet met rust. In 1920 lokte de toenmalige anti-revolutionnaire minister van financiën, Mr. S. de Vries Czn. eene conferentie uit tusschen hem en vertegenwoordigers van de bij artikel 171 betrokken kerkgenootschappen. Men dacht toen aan een herziening van al. 1 van artikel 171, maar zag daarvan later af, ook omdat de toenmalige minister meende, dat kapitalisatie onder het tegenwoordige grondwetsartikel mogelijk is. De thans vigeerende jaarlijksche uitkeeringen zouden dan in eene kapitaalsuitkeering worden omgezet. Op de vlottende schuld van den staat zou dit geen invloed hebben, omdat de bedoeling zou zijn het geld uit te keeren in den vorm van staatsobligaties of grootboek-inschrijvingen. De nieuw te scheppen staatsschuld zou geconsolideerd worden bij de kerken zelf. De Grootboek-inschrijving zou een niet-converteerbare 5 %-inschrijving zijn. Slechts stelde de minister van financiën de voorwaarde, dat elk kerkgenootschap een centraal college zou aanwijzen, dat, met volle niet door de kerkelijke gemeente bestreden bevoegdheid, de gelden van den staat zou overnemen, omdat de staat niet het gevaar wilde loopen vandaag of morgen door kerkelijke gemeenten, die eigen aanspraken op een deel der aan haar kerkgenootschap uit te keeren som meenen te kunnen doen gelden, in rechten te worden aangesproken. In den boezem der kerken moest dus eerst worden uitgemaakt aan welk kerkelijk orgaan de uitkeering zou geschieden.

Van dit laatste standpunt nu trachtte in de zitting der Tweede

Kamer van 24 November 1922 Prof. H. Visscher den toenmaligen minister van financiën, Jhr. Mr. D. J. de Geer, af te dringen ¹⁾. Hij verklaarde allereerst aan de platonische verklaring van den minister, dat de kapitalisatie niet in strijd is met de Grondwet, niet genoeg te hebben. De minister moest zoover gaan van de noodzakelijkheid der kapitalisatie in te zien met het oog op den nood der tijden en de crisis, waarin het kerkelijk leven hoe langer zoo meer wordt geworpen. En bij de beantwoording van de vraag wie de rechthebbenden zijn, moest dan door hem een zoo ruim mogelijk standpunt worden ingenomen en moesten de gelden aan de plaatselijke kerken, ongeacht de richtingen, die zij vertegenwoordigen, worden uitgekeerd. Uitgangspunt van dit betoog was de stelling, dat de regeering, toen zij in 1852 de reserves prijs gaf, ten onrechte de organisatie, zooals Willem I die in het leven had geroepen, in stand had gehouden en de plaatselijke gereformeerde kerken in gebondenheid had doen voortleven. Wat toen verzuimd is, moet thans in zooverre worden hersteld, dat de regeering, met algeheele verloochening van die organisatie, thans de gelden volgens artikel 171 aan die plaatselijke kerken uitkeert. Langs dezen weg maakt zij de hervormde kerk volkomen vrij.

Prof. Visscher eischte dus van de regeering, dat zij niet alleen het adres der kapitalisatie zou bepalen, maar dat zij daarvoor kiezen *moest*: de plaatselijke kerken.

Tegen dezen eisch nu kwamen de heeren Schokking en Dresselhuys in verzet. Wanneer de regeering kapitalen zou gaan uitkeeren aan plaatselijke kerken, zou zij daarmee hebben uitgesproken, dat deze de rechthebbenden zijn. Maar niet alleen zou zij zich dan op den stoel van den rechter hebben geplaatst en ten onrechte een rechtskwestie op politiek terrein hebben overgebracht, doch zich bovendien, omdat men over dat recht der plaatselijke kerken in de hervormde kerk zelf zeer verdeeld is, in den kerkelijken strijd mengen, wat niet toelaatbaar is. Zelfs werd door den heer Schokking betoogd, dat van de regeering zelfs niet het verzoek om verandering van artikel 171 mag uitgaan, omdat het dáár niet slechts om een bloot grondwettig recht, maar om een recht van de kerk gaat, dat door de Grondwet is gesanctionneerd. In dezen gedachtengang zouden dus de kerken niet alleen het adres van uitkeering moeten opgeven, maar ook het eerst den wensch tot wijziging van het bestaande artikel moeten kenbaar maken. En wanneer door den heer Visscher de tegenwerping wordt geopperd dat dit niet mogelijk is van wege het benauwende keurslijf, waarin de hervormde kerk door de organisatie is gebonden, dan is het antwoord, dat die kerk volkomen vrij is dit keurslijf af te werpen en de staat daarvoor geene belemmering biedt. Dit is de weg, die bij de tegenwoordige

¹⁾ Zie Handel. 2° Kamerzitting 24 Nov. 1922 bldz. 654—656 en zitting 28 Nov. 1922 bldz. 677—688.

verhouding van staat en kerk dient te worden bewandeld. Die van Prof. Visscher zou opnieuw leiden tot eene noodlottige inmenging van den staat in de aangelegenheden der kerk. Minister de Geer doelde hierop, toen hij zeide: „Ik zou de souvereiniteit der Kerk ook daarin willen eeren, dat, wanneer er wordt gekapitaliseerd, zij zelf uitmaakt welk het bevoegde orgaan is om het kapitaal in ontvangst te nemen en te beheeren”.

Bovendien wees de heer Dresselhuys op de eigenaardige bedoeling van den heer Visscher. Terwijl de jurisprudentie van den Hoogen Raad deze is, dat de gemeenten, mits zij zich niet losmaken van de nederlandsch-hervormde kerk, bevoegd zijn het geld van den staat te incasseeren, tracht nu de heer Visscher de regeering te bewegen aan de afzonderlijke kerkelijke gemeenten, thans in verband met de nederlandsch-hervormde kerk, de gelden toe te kennen, om „zich daarna van die kerk los te kunnen maken en met de fondsen de te kunnen wijk nemen buiten die kerk”. De heer Dresselhuys noemde dit anarchie, een aanslag op de kerk.

Al leverde dit debat geen resultaat op, toch bleek duidelijk, zoowel uit de conferentie bij minister de Vries in 1920 als uit het optreden van Prof. Visscher, dat van anti-revolutionnaire zijde niet gerust wordt, voordat er eene wijziging in artikel 171 of in de toepassing daarvan is gekomen. Ten overvloede kwam dit ook nog uit in de vraag, aan het einde van genoemd debat door den heer Colijn gedaan, of het geen overweging zou verdienen, dit moeilijke vraagstuk eens aan een opzettelijk onderzoek te onderwerpen, ten einde na te gaan, in de eerste plaats in hoeverre inderdaad de bezwaren, die geopperd zijn in verband met artikel 171 van de Grondwet, gegrond zijn, ja dan neen, en in de tweede plaats of het niet, zich stellende op het standpunt dat de Minister van Financiën heeft ingenomen, overweging zou verdienen het contact met de Kerken, dat in 1920 blijkbaar bestaan heeft, opnieuw op te vatten, ten einde op die wijze de oplossing van het vraagstuk eene schrede nader te brengen. In geen van beide zag de minister echter heil. Er valt eerst nader over de zaak te praten, als de hervormde kerk hieromtrent tot eenstemmigheid komt. Dit is echter thans nog niet het geval. Twee meeningen staan dáár recht tegenover elkander. De een zegt dat de synode de rechthebbende is en de ander dat het de plaatselijke gemeenten zijn. De regeering mag in geen enkel opzicht influenceeren op de beslissing, waarom het hier gaat. Van contact van de regeering met de kerk kan eerst sprake zijn, wanneer zij van haar een eenstemmig advies heeft ontvangen wie het rechthebbend orgaan is.

Sindsdien is het vraagstuk in de Staten-Generaal niet meer behandeld. Intusschen ging de regeering met de betrekkelijk ruime toepassing van artikel 171 al. 2 door.